

โรงเรียนเสนาธิการทหารอากาศ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

หลักสูตรเสนาธิการทหารอากาศ รุ่นที่ ๖๙

ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๘

น.ท.หญิง พัชรพรรณ บุญเฉลิม หมายเลข ๐๔๔

บทความทางวิชาการเรื่อง “สถาบันพระมหากษัตริย์กับบทบาทด้านการพัฒนาประเทศในบริบทสังคมไทย
ยุคปัจจุบัน”

สถาบันหลักของชาติ ประกอบด้วย ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันที่อยู่กับสังคมไทยมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเสาหลักในการสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นเป็นศูนย์รวมจิตใจของปวงชน เป็นบ่อเกิดของความรัก ความสามัคคี นำพาประเทศชาติให้ผ่านพ้นภัยนานาประการ ไม่ว่าจะเป็นภัยรุกรานของประเทศอื่น ภัยจากการล่าอาณานิคมและการแผ่ขยายลัทธิการปกครอง อีกทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนในทุกภูมิภาค ส่งผลให้มีการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกมิติ และเป็นรากฐานให้ประเทศชาติมีความมั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน (กรมประชาสัมพันธ์, ออนไลน์, ๒๕๖๖) แม้บริบทของโลกจะเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ทั้งในมิติการเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงมีบทบาทสำคัญในการธำรงเสถียรภาพของชาติ และมีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศ และความมั่นคงของชาติทุกด้าน บทความนี้ขอเสนอผลการวิเคราะห์บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในด้านการพัฒนาประเทศในบริบทสังคมไทยยุคปัจจุบัน โดยวิเคราะห์บทบาทของการพัฒนาประเทศผ่านมิติของพลังอำนาจแห่งชาติ ในด้านการเมือง ด้านการทหาร ด้านเศรษฐกิจ ด้านการทูต และด้านสังคม โดยมุ่งหวังให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณ อีกทั้งมุ่งส่งเสริมความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

สถาบันพระมหากษัตริย์กับบทบาทการพัฒนาประเทศด้านการเมือง ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศไทยต้องเผชิญกับแรงกดดันอย่างรุนแรงจากมหาอำนาจตะวันตกภายใต้ลัทธิล่าอาณานิคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ทรงใช้บทบาทของพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของอำนาจรัฐในการดำเนิน “นโยบายการทูตเชิงรุก” ผสานกับการปฏิรูปภายในประเทศ เช่น การยกเลิกระบบทาส การจัดตั้งระบบราชการสมัยใหม่ และการจัดระเบียบการคลัง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นรัฐสมัยใหม่ที่มีอำนาจอธิปไตยสมบูรณ์ในทางการเมือง (Wyatt, 2003) ตลอดจนช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา บริบทของการเมืองไทยที่มีความผันผวนบ่อยครั้ง บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นดัง “เครื่องยึดเหนี่ยว” ที่อยู่นอกเหนือความขัดแย้งทางการเมือง พระราชอำนาจในการเป็นประมุขของรัฐตามรัฐธรรมนูญไทย มิได้เกี่ยวข้องกับการบริหารหรือออกกฎหมายโดยตรง แต่เป็นอำนาจที่แผ่ด้วยพระบารมีและความชอบธรรมทางจิตใจของประชาชน ซึ่งสามารถคลี่คลายความขัดแย้งได้ในยามจำเป็น ตัวอย่างสำคัญคือ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙) ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕ ที่ทรงใช้พระราชอำนาจทางศีลธรรมเพื่อให้คู่ขัดแย้งหยุดความรุนแรงและหันหน้ากลับสู่การเจรจา (อานันท์ ปันยารชุน, ๒๕๖๓) นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๑๐) ทรงเน้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สร้างสันติภาพ ความปรองดอง และจิตสำนึกพลเมืองในยุคประชาธิปไตย ซึ่งสะท้อนผ่านโครงการจิตอาสา เราทำความดีด้วยหัวใจ ที่เน้นให้ประชาชนทุกกลุ่มร่วมมือกันพัฒนาประเทศโดยไม่แบ่งแยกสีหรือชั่วทางการเมือง (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, ๒๕๖๕)

สถาบันพระมหากษัตริย์กับบทบาทการพัฒนาประเทศด้านการทหาร ในบริบทของความมั่นคงแห่งชาติ “กำลังทางทหาร” (Military Power) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เสริมสร้างอำนาจของรัฐ ภายใต้พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์จอมทัพไทย พระองค์ทรงมีบทบาทอย่างยิ่งในการพัฒนาศักยภาพกองทัพให้เข้มแข็งทั้งในด้านยุทธศาสตร์และจิตวิญญาณ พระองค์ทรงเป็นผู้เปี่ยมด้วยพระวิสัยทัศน์ ทรงสำเร็จการศึกษาทางทหารจากสถาบันในประเทศและต่างประเทศ และยังทรงมีพระปรีชาสามารถด้านการบินจนได้รับการยกย่องเป็น “กษัตริย์นักบิน” (มติชน, ออนไลน์, ๒๕๖๗) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทางทหารเพื่อความมั่นคงของประเทศ โดยมีเหตุการณ์ที่สำคัญในสมรภูมิต่างมากมาย ต.กสทอน อ.ด่านซ้าย จ.เลย เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๙ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปในพื้นที่การสู้รบ ด้วยทรงห่วงใยพสกนิกรที่ได้รับอันตรายจากผู้ก่อการร้าย จึงทรงบัญชาการการรบจนผู้ก่อการร้ายล่าถอยไป แล้วทรงนำชุดปฏิบัติการขนาดเล็กลาดตระเวนพิสูจน์ทราบ ซึ่งพระปรีชาสามารถด้านการทหารในครั้งนั้นถือเป็นพลังสำคัญที่สร้างขวัญและกำลังใจให้กับพสกนิกรตลอดจนข้าราชการทหารทุกนาย (มติชน, ออนไลน์, ๒๕๖๗) พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนากองทัพไทยให้มีความพร้อมในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมความพร้อมรบ การช่วยเหลือประชาชนในภาวะวิกฤต และการเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่กำลังพล โดยมีพระราชดำรัสว่า “ทหารต้องเป็นทั้งนักรบ นักพัฒนา และนักบริการที่มีจิตใจของผู้เสียสละ” (กองบัญชาการกองทัพไทย, ๒๕๖๕) ดังนั้นบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในด้านการทหารในยุคปัจจุบัน จึงเป็นมากกว่าสัญลักษณ์แห่งความมั่นคง หากแต่เป็นพลังนำของการพัฒนา เสริมสร้างศักยภาพ และหล่อหลอมจิตวิญญาณของกองทัพให้เท่าทันโลก รักษาชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และประชาชนไว้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ปฏิบัติพระราชกรณียกิจทางทหารในสมรภูมิต่างมากมาย
เมื่อ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๙
ที่มา : มติชน (ออนไลน์, ๒๕๖๗)

สถาบันพระมหากษัตริย์กับบทบาทการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชาติในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความมั่นคงและยั่งยืนของประเทศ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะยุทธศาสตร์ความมั่นคง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙)

ได้ทรงวางรากฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ให้คนไทยยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ในรัชสมัยปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง “สืบสาน รักษา และต่อยอด” พระราชดำริของพระราชบิดาให้เข้ากับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน อันเป็นบทบาทที่ทรงคุณค่ายิ่งต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ โดยสืบสานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติจริง พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้หน่วยงานในพระองค์และภาครัฐร่วมกันน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เช่น การส่งเสริมอาชีพเกษตรกรอินทรีย์ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ และการพัฒนาเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนทั่วประเทศ เพื่อให้ประชาชนมีรายได้และพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ๒๕๖๖) พระองค์ทรงปรารถนาให้พสกนิกรชาวไทยทุกคนมีครอบครัวที่มีความสุข และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน ดังปรากฏในภาพฝีพระหัตถ์ชุดโคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง (มติชน, ออนไลน์, ๒๕๖๗)

ภาพฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุดโคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง
ที่มา : มติชน (ออนไลน์, ๒๕๖๗)

สถาบันพระมหากษัตริย์กับบทบาทการพัฒนาประเทศด้านการทูต ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นยุคที่ราชอาณาจักรสยามต้องเผชิญวิกฤตการณ์หนัก จากการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจจากยุโรป พระองค์ทรงดำเนินนโยบาย “เป็นมิตรรอบทิศทาง” กับบรรดาชาติมหาอำนาจที่กำลังมีบทบาทในช่วงเวลาของการล่าอาณานิคม ทำให้สยามในเวลานั้นไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจ (เกร็ดประวัติศาสตร์, ออนไลน์, ๒๕๖๘) พระมหากษัตริย์และสมาชิกของราชวงศ์ทุก ๆ พระองค์เปรียบเสมือนทูตประจำประเทศในทางอ้อมเพื่อสร้างสัมพันธ์อันดีกับนานาชาติอารยประเทศเป็นที่ประจักษ์ (แพรวภัทรา เขียวชะอุ่ม, ออนไลน์, ๒๕๖๘) ในรัชสมัยปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมาชิกของราชวงศ์ทุก ๆ พระองค์ ก็ยังทรงดำเนินการเพื่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศไทยกับประเทศต่างๆ อย่างต่อเนื่อง หนึ่งในพระราชกรณียกิจสำคัญที่สะท้อนบทบาทด้านการทูตและการทูตอย่างเด่นชัดคือการที่พระองค์ได้ทรงขับเครื่องบินพระที่นั่งสู่ท่าอากาศยานพาโร ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสนามบินที่ท้าทายที่สุดในโลกด้วยพระองค์เอง ในการเสด็จเยือนราชอาณาจักรภูฏานอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๕ - ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๘ เพื่อเจริญสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสองราชอาณาจักร (ไทยรัฐ, ออนไลน์, ๒๕๖๘) เหตุการณ์นี้ไม่เพียงแสดงถึงพระอัจฉริยภาพด้านการบินเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงพระราชปณิธานในการเสริมสร้างศักยภาพ

กองทัพไทยในระดับสากล พร้อมทั้งส่งเสริมบทบาทของไทยในเวทีโลกผ่านการทูตทางทหาร แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยในยุคใหม่ ที่สามารถเชื่อมโยงมิติกำลังทางทหารเข้ากับการทูต และการสร้างภาพลักษณ์ที่ทันสมัยของประเทศในเวทีโลก

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี ทรงขับเครื่องบินพระที่นั่ง ในการเสด็จเยือนราชอาณาจักรภูฏาน
ที่มา : ไทยรัฐ (ออนไลน์, ๒๕๖๘)

สถาบันพระมหากษัตริย์กับบทบาทการพัฒนาประเทศด้านสังคม พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “ธรรมราชา” ทรงยึดศรัทธาธรรมเป็นหลักในการปกครองและทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญ รุ่งเรือง ทรงความยุติธรรม ความมีเมตตาเป็นที่พึ่งแห่งราษฎร พระมหากษัตริย์จึงมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองราษฎร และรักษาชาติบ้านเมือง ให้มีความสงบร่มเย็น ดังพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงไว้ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก	ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขันฑสีมา	รักษาประชาชนและมนตรี”

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
(อ้างถึงใน แพรภทรา เขียวชะอุ่ม, ออนไลน์, ๒๕๖๘)

ครั้นล่วงเลยมาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙) ด้วยน้ำพระทัยที่ทรงคำนึงถึงประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวไทย พระราชกรณียกิจที่ทรงกระทำเพื่อราษฎรตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้ทรงปกป้องคุ้มครองประเทศชาติและประชาชน ให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขตามครรลองแห่ง “ธรรมราชา” โดยแท้สมเด็จพระปฐมบรมราชโองการที่ทรงไว้ในวันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” (อ้างถึงใน แพรภทรา เขียวชะอุ่ม, ออนไลน์, ๒๕๖๘) สืบเนื่องมาจนในรัชสมัยปัจจุบันเมื่อบ้านเมืองเกิดวิกฤต พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำที่ทำให้ประชาชนผ่านวิกฤตมาได้ด้วยพระเมตตาและพระบารมี เป็นที่พึ่งพายืดเหนี่ยวเมื่อบ้านเมืองประสบเหตุเภทภัยตลอดมา ทรงพระราชทานความช่วยเหลือ ได้แก่การจัดหาอุปกรณ์ในการช่วยชีวิตและทรงพระราชทานกำลังใจแก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เมื่อคราวทีมฟุตบอลหมูป่าติดภายในถ้ำนางนอน จังหวัดเชียงราย และเมื่อประเทศชาติเผชิญภัยโรคระบาดโควิด พระองค์ทรงพระราชทานความช่วยเหลือในหลายภาคส่วน ได้แก่อุปกรณ์ทางการแพทย์จำนวนมาก

เช่น รถตรวจโควิดพระราชทาน เครื่องช่วยหายใจ รวมทั้งวัคซีนแก่ผู้ยากไร้ และกลุ่มเปราะบางจากราชวิทยาลัยจุฬาภรณ์ (แพรวภัทรา เขียวชะอุ่ม, ออนไลน์, ๒๕๖๘)

จากอดีตถึงปัจจุบัน สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการธำรงเสถียรภาพของชาติไทยส่งผลสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งในมิติทางด้านการเมืองกับการธำรงเสถียรภาพของชาติไทย ความมั่นคงด้านการทหารแห่งกองทัพไทยภายใต้พระบารมี ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะยุทธศาสตร์ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ การสร้างภาพลักษณ์ไทยในเวทีโลกทางด้านการทูต และทรงเป็นผู้นำที่ทำให้ประชาชนผ่านวิกฤตมาได้ด้วยพระเมตตาและพระบารมี ทั้งในเชิงสัญลักษณ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนชาวไทยทั้งประเทศ สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นกลไกที่ช่วยประคับประคองความมั่นคงของชาติในช่วงเวลาวิกฤติและการเปลี่ยนผ่านยุคสมัย โดยไม่ใช่เพียงบทบาทตามกฎหมายรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบทบาทที่สั่งสมจากความศรัทธาของประชาชนตลอดหลายชั่วอายุคน ด้วยความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ดังความหนึ่งในการประกวตเขียนเรียงความเรื่อง “พระมหากรุณาธิคุณของในหลวงต่อปวงพสกนิกรบ้านฉัน” ใจความว่า

“จนวันนี้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ ได้เข้าใจเรื่องราวคำกล่าวขาน

พระมหากรุณาธิคุณพระบาท ทุกดวงมารสรรเสริญ.... ทรงพระเจริญ”

(ธีรวัฒน์ หมั่นเท, ออนไลน์, ๒๕๖๘)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมประชาสัมพันธ์. (๒๕๖๖, ๑๔ พฤศจิกายน). สถาบันหลักของชาติ ประกอบด้วย ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถือเป็นสถาบันที่อยู่กับสังคมไทยมาช้านาน.
<https://region1.prd.go.th/th/content/category/detail/id/459/iid/232349>
- กองบัญชาการกองทัพไทย. (๒๕๖๕). พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวในพิธีถวายสัตย์ ปฏิญาณตนของทหาร. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- เกร็ดประวัติศาสตร์. (๒๕๖๘, ๑๕ มิถุนายน). รัชกาลที่ 5 กับความเหน็ดเหนื่อยทางการทูต นำสยามรอดพ้นวิกฤตสู่ความเป็นเอกราช. <https://www.facebook.com/100063618392732/posts/รัชกาลที่-5-กับความเหน็ดเหนื่อยทางการทูต-นำสยามรอดพ้นวิกฤตสู่ความเป็นเอกราช-ในสมัย/1291566179640650/>
- ไทยรัฐ. (๒๕๖๘, ๒๘ เมษายน). ในหลวง ร.10 ทรงบังคับเครื่องบินพระราชพาหนะร่อนลงจอดในสนามบินที่ ถือว่าลงยากที่สุดติดอันดับโลก.
<https://www.thairath.co.th/news/auto/news/2855076>
- ธีรวัฒน์ หมิ่นเท. (๒๕๖๘, ๑๖ กรกฎาคม). รวมผลงานเรื่อง “พระมหากษัตริย์คุณของในหลวงต่อปวง พลนิกรบ้านฉัน”. กระทรวงมหาดไทย.
<https://smoi.moi.go.th/Interesting/book2555.pdf>
- แพรวภัทรา เขียวชะอุ่ม. (๒๕๖๘, ๑๕ กรกฎาคม). คุณูปการของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อสังคมไทย. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
https://pws.npru.ac.th/praepat/system/20230726165201_83c22852d957ca21b3f9b48d597104ad.pdf
- มติชน. (๒๕๖๗, ๒๘ กรกฎาคม). ราชันย์จอมทัพไทย-กษัตริย์นักบิน.
<https://royalcelebration.matichon.co.th/royal-duties/military-and-aviation/>
- มติชน. (๒๕๖๗, ๒๘ กรกฎาคม). อารยเกษตร ลือลั่น รักษา ต่อยอด เศรษฐกิจพอเพียงสู่ชีวิตยั่งยืน.
<https://royalcelebration.matichon.co.th/royal-duties/agriculture/>
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (๒๕๖๖). รายงานผลการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ.2566. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน. (๒๕๖๕). การพัฒนาคนด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สสค.
- อานันท์ ปันยารชุน. (๒๕๖๓). บทบาทพระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิปรีดี พนมยงค์.

ภาษาต่างประเทศ

Wyatt, D. K. (2003). *Thailand: A Short History* (2nd ed.). Yale University Press.